

Садыханова Д.А.

**Ұлттық инновациялық жүйе
модельдері және дамыған
елдердегі инновациялық даму
механизмдері**

Қазіргі таңда Қазақстан экономикасында ұзақ мерзімдік периодта бәсекелестік қабілеттіліктерді дамыту тек қана инновациялық экономикаға өту негізінде ғана іске асуы мүмкін. Қазіргі инновациялық экономика – қызмет етуінің негізі көпжақты, жүйесіз, көп негізі бар инновациялардың генезисі болып табылатын, дамудың фундаменталды базасы ретіндегі ұлттық инновациялық жүйені құрайды. Іс жүзінде, инновациялық үрдісті ынталандыру жаңашылдықтарды өңдеу, енгізу және таратулар үшін түрлі экономикалық және әлеуметтік институттарды байланыс орнатылатын ұлттық және аймақтық инновациялық жүйелерді құру негізінде жүргізіледі.

Әлемнің бәсекеге қабілетті елдерінің инновациялық жүйелері әртүрлілігіне қарамастан, ортақ бір сипатқа ие: бұл мемлекеттердегі инновациялардың генезис үрдісі мен өткізілуі, тиімділік пен нәтижеліліктің жоғары көрсеткіштеріне ие. Қазақстанда ұлттық инновациялық жүйенің негізгі элементтері соңғы 10 жыл ішінде құрылған, бірақ, сонымен қатар, инновациялық қызметтің тізбекті үлгісі ғылыми техникалық прогресстің тиімділігін анықтаудың элементарлы тізбегі жөнінде ескі тұжырым басым келеді.

Түйін сөздер: ұлттық инновациялық жүйе, үлгілер, дамыған елдер, инновациялық даму, механизмдері, инновациялық қызмет, инновациялық қолдау.

Sadykhanova D.A.

**Models of national innovation
systems and mechanisms of
innovative development in the
developed countries**

Currently, the development of competitive advantages of Kazakhstan's economy in the long term can only be achieved on the basis of the transition to an innovative economy. A modern innovative economy as the fundamental basis of formation of national innovation system, which is the basis for the functioning of the genesis of innovation as a non-uniform, non-linear and multifaceted process. Activating the innovation process is put into practice through the formation of national and regional innovation systems, in which the set of interrelations between various social and economic institutions for the development, deployment and diffusion of innovations. Innovative system of competitive countries of the world, for all their differences, are united in one thing: the process of genesis and implementation of innovation in these countries have high levels of efficiency and effectiveness. In Kazakhstan, the main elements of the national innovation system created in the last 10 years, but is dominated by an outdated idea of the linear model of innovation and an elementary chain to identify the effects of scientific and technological progress: the cost of science – the resulting increase in the absolute volume of sales.

Key words: national innovation systems, models, international experience, innovative development, innovation, innovation support.

Садыханова Д.А.

**Модели национальной
инновационной системы и
механизмы инновационного
развития в развитых странах**

В настоящее время формирование конкурентных преимуществ экономики Казахстана в долгосрочном периоде может быть обеспечено в следствии перехода к инновационной экономике. Современная инновационная экономика в качестве фундаментальной базы формирования создает национальную инновационную систему, основой функционирования которой является генезис инноваций как смешанный, нелинейный и разносторонний процесс. Активизация инновационного процесса на практике осуществляется посредством формирования национальных и региональных инновационных систем, где определяется взаимосвязь разнообразных общественных и экономических институтов для разработки, внедрения и распространения новшеств. Инновационные системы конкурентоспособных государств мира, при всех своих отличиях, едины в одном: процесс генезиса и реализации инноваций в этих странах имеет высокие показатели результативности и эффективности. В Казахстане основные элементы национальной инновационной системы созданы в течение последних 10 лет, но доминирует устаревшее представление о линейной модели инновационной деятельности и элементарная цепочка для выявления эффектов научно-технического прогресса: затраты на науку – результирующий прирост абсолютного объема производства.

Ключевые слова: национальные инновационные системы, модели, зарубежный опыт, инновационное развитие, инновационная деятельность, инновационная поддержка.

**ҰЛТТЫҚ
ИННОВАЦИЯЛЫҚ
ЖҮЙЕ МОДЕЛЬДЕРІ
ЖӘНЕ ДАМЫҒАН
ЕЛДЕРДЕГІ
ИННОВАЦИЯЛЫҚ
ДАМУ МЕХАНИЗМДЕРІ**

Әртүрлі елдердегі ұлттық инновациялық жүйелердің үлгілерін зерттеу, олардың ерекшеліктерін, қозғаушы күштері мен елдің экономикалық дамуына әсер ету позициясынан алғандағы тиімділігін анықтауға көмектеседі. Инновациялық жүйелердің ішіндегі элементтер, қағидалар мен өзара қарым-қатынас механизмдерінің қызметтеріндегі айырмашылықтар, олардың даму мақсаттарының әр түрлілігімен, сонымен қатар тарихи түрде қалыптасқан комбинациялар немесе қалыптасқан бәсекелестік артықшылықтарымен шартталған.

Инновациялық жүйелер концепциясының негізін қалаушылардан бастап, ғалымдар түрлі ҰИЖ-дің «ұлттық» аспектісіне үлкен көңіл бөліп келе жатыр, себебі олардың қызмет ету нысанының ерекшелігі – елеулі дәрежеде ұлттық биліктің саясаты және бағдарламаларымен анықталады. Осылайша, К.Фриман алғашқы рет 1987 жылы «инновацияның ұлттық жүйесі» деген терминді соғыстан кейінгі жылдары Жапонияның қарқынды экономикалық дамуын сипаттағанда қолданды. Басқа елдердің (Оңтүстік Корея, Сингапур, Тайвань және т.б.) мысалында салыстырмалы талдау жасап, К. Фриман ҰИЖ модельдерінде әлемдік тәжірибемен ұсынылған қағидалық ерекшеліктерді қалыптастырды. Осы саладағы келесі зерттеулер Б.-А. Лундвалл және Р. Нельсонмен жүргізілген болатын. Б.-А. Лундвалл ұлттық инновациялық жүйе түсінігін тұтынушылар, мемлекет және қаржылық институттар тарапынан талдады. Нельсон түрлі дәрежеде дамыған елдердің инновациялық жүйелерін сипаттады.

Бүгінде түрлі ғалымдармен айтылған ұлттық инновациялық жүйе түсініктемелерінің көптүрлілігіне қарамастан, олардың барлығы ұлттық ерекшелік факторы технологиялық өзгерістерді қалыптастыруда елеулі рөл атқаратынын мойындайды. Оларға институционалды факторлармен (білім беру жүйесі, негізгі «ойыншылар», мемлекет тарапынан технологиялық инновацияларды қолдаудың кешенді шаралары және т.б.) қатар, мәдени, тарихи, тілдік және т.б. факторлар жатады.

Әдебиетте инновациялық жүйе үлгілерінің бірнеше жіктелімі берілген. Мысалы, француз экономисттері Amable B., Barre R., Boyer R. ҰИЖ-нің «нарықтық», АҚШ пен Ұлыбританияға тән, «мезо-корпоратисттік» (Жапония), «интеграциялық-еуропалық», Германия, Франция, нидерланды және Италияға тән және

«әлеуметтік-демократиялық» (скандинавиялық елдер) үлгілерін ерекшелік көрсетеді [2].

Мильнер Б.З. және т.б. авторлар ұжымы экономикалық жүйе типімен сәйкес ұлттық инновациялық жүйелердің үш моделін бөліп көрсетеді: нарықтық-желілік (классикалық нарықтық, иерархиялық емес, желілік), әкімшіл-әміршіл ҰИЖ (классикалық нарықтық емес немесе этатистикалық, иерархиялық, желілік нарықтық қарым-қатынастармен үйлеспейтін), сонымен қатар аралас-желілік ҰИЖ (постклассикалық нарықтық, инновациялық процестерде мемлекет пен жеке секторлардың әріптестік қарым-қатынасына негізделген иерархиялық емес-желілік) [3].

Amable В. және басқа да ғалымдардың пікірінше, әр елдің тарихи дамуы технологиялық динамиканы анықтайтын институттар жүйесінің ерекшеліктерін қалыптастырады. Бұл институттардың бірдей, «эталондық» конфигурациясы жоқ. Әр ҰИЖ қандай да болсын елдің өз тарихи мұрасы негізінде қалыптасады. Сол себепті, бөлек жүйелердің бірыңғай жүйеге ұмтылысына қарағанда өзара бір-бірін толықтыруын көруге болады; айтылған әрбір жүйелер тез технологиялық өзгерістерге жауап беруге түрлі қабілеті бар [4].

Қазақстандық ғалымдардың [5] зерттеулерінде ҰИЖ моделдері ғылыми-техникалық және елдің инновациялық саясатының ерекшеліктеріне сай анықталады:

- америкалық үлгі, өзіне кіретін барлық элементтердің дамығандығымен, инновациялық қызметті ынталандырудың жанама әдістерін кең қолданумен, әлемдегі ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға (ҒЗТҚЖ) ең көп шығынмен сипатталады (ҒЗТҚЖ-ға әлемдік шығыстардың 33% астамы);

- еуропалық үлгі, америкалық үлгімен салыстырғанда инновациялық циклдың соңғы звеноларының аздап артта қалуымен сипатталады. Бұл үлгіге шағын және орта кәсіпорындардың жоғары инновациялық белсенділігі, мемлекеттік қолдаудың тікелей және жанама механизмдерінің үйлесуі тән.

- жапондық (азиаттық) үлгі, негізгі назар инновациялық циклдың соңғы кезеңдеріне, қолданбалы зерттеулер және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға бөлінеді. Елдің инновациялық дамуында негізгі рөлді ірі корпорациялар ойнайды, инновацияларды мемлекеттік қолдаудың тікелей және жанама шаралы дамыған.

ҰИЖ басқа жіктемелері әдетте бірнеше негізгі елдерді ерекшелейді, олардың өздеріне тән ерекшеліктері бар. Мысалы, географиялық белгілері бойынша АҚШ, Жапония, Еуропаның

бөлек елдерінің ҰИЖ қарастырылады. Соңғы кездері экономисттер бұл елдерге Қытайды да қосып отыр [6].

Инновациялық дамудың түрлі нысандағы механизмдері ХХ ғасырда көптеген елдерде іске асырылып, олардың әрбірі генезистің тиімді жүйелерін құруға және инновациялардың ұлттық экономикада және әлемдік нарықта таралуына ықпалдастық мақсатымен шаруашылық жүргізудің ғылыми концепциялары мен эмпирикалық нысандарын жасау арқылы талпынды.

Әлемдік тәжірибеде инновациялық қызметті дамытудың механизмдері ретінде бөліп қарастырады:

- белсенді араласудың мемлекеттік стратегиялары;
- орталықсыздандырылған (жанама) реттеудің әдістері;
- аралас.

Белсенді араласудың стратегиясы Жапония, Франция, Нидерланды және т.б. сияқты елдерде инновациялық қызметті арттырады. Бұл елдерде инновациялық қызмет ұлттық экономика өсуінің басты факторы ретінде танылады. Осы стратегияның аясында мемлекет университеттерге қаржылық көмек көрсетеді, жеке ғылыми зерттеулер мен жұмыстар жүргізетін ұйымдарға жеңілдіктер береді. Бұл стратегияны таңдау жанамаға және мемлекеттің ішкі саясатына елеулі өзгертулер енгізуді талап етеді.

Орталықсыздандырылған реттеу стратегиясы ғылыми және инновациялық саладағы мемлекеттің қатысуының күрделі механизмін қолдануды білдіреді. Бұл стратегияны қолдану инновациялық қызметтегі мемлекеттің рөлін сақтайды, сонда да белсенді араласу стратегиясына тән қатаң директивті байланыстар жоқ. Бірінші орынға ғылыми ұйымдар, жоғары технологиялық кәсіпорындар шығады. Мемлекеттің рөлі ҰИЖ-нің барлық қатысушыларына инновациялық қызметті дамыту үшін жағымды жағдай жасауда көрінеді. Осындай стратегия Ұлыбритания, АҚШ және бірқатар басқа елдерде дамуда.

Аралас стратегияда алдыңғы екі стратегияның мінездемелері біріктірілген. Ол экономикасының басым бөлігін мемлекеттік сектор қамтитын елдерде басым түрде қолданылады және мемлекеттің саясаты осы сектордағы салалардың жоғары экспорттық әлеуетін қолдауға бағытталған. Бұл жағдайда мемлекеттік кәсіпорындарға қатысты билік белсенді араласу саясатын қолданады, ал басқа кәсіпорындарға – орталықсыздандырылған реттеу стратегиясын қолданады. Осындай тәжірибе мысалы ретінде Швеция елін келтірсе болады.

Инновациялық қызметті мемлекеттік қолдауда экономикалық реттеудің тікелей және жанама реттеудің түрлі нысандары бар. Тікелей әдістер жүйесіне жатады:

– мақсатты, пәндік-бағытталған немесе мәселелік-бағытталған қаржыландыру, мемлекеттік несиелеу, лизинг, өндірістің перспективалық бағыттарындағы және дамушы түрлеріндегі зерттеулердің санын көтеру мақсатымен қор операциялары түріндегі мемлекеттік инвестициялау.

– жоспарлау және бағдарламалау, мемлекеттік кәсіпкерлік;

– ғылыми зерттеулер саласындағы, соның ішінде ғылыми-зерттеу және білім беру университеттерімен, өндірістік ұйымдардың кооперациясын белсендіретін шаралар [7].

Әдістердің негізгі айырмашылығы әсер етудің тікелей әдістері экономикалық субъектілермен қабылданатын шешімдерге тікелей әсер етуінде, ал жанама әдістер мемлекеттің экономикалық мақсаттарына сай келетін даму бағытын таңдауға қажет алғышарттарды ғана жасайды. Қазіргі жағдайда жанама әдістер шетелде көбірек қолдануды, себебі тікелей бюджеттік қаржыландыруға қарағанда үлкен бір уақыттық шығындарды талап етпейді, сонымен қатар жеке инновациялық кәсіпкерлікті дамыту үшін жағымды жағдай жасайды. Ынталандырудың жанама тәсілдеріне ғылым және инновация саласындағы заңнама, салықтық жеңілдіктер жүйесін, венчурлық қаржыландыру механизмдерін дамыту, мемлекеттік инновациялық инфрақұрылымды қалыптастыру және ғылыми-техникалық инновациялық өнімдер нарығын дамыту, шағын, орта және ірі кәсіпорындарды біріктіретін инновациялық кластерді қалыптастыру, сонымен қатар белгілі бір салада және географиялық аумақта қызмет ететін ғылыми-зерттеу ұйымдарын құру [8].

Ынталандырудың жанама әдістердің ішіндегі белсенді қолданатындарының бірі арнайы салық режимдері. Бұл ынталандыру түрі қоғамның қажеттіліктеріне сай келетін қызмет салаларына бизнестің қызығушылығын арттыруға бағытталған. Инновациялық қызмет саласында салықтық режимдер кәсіпкерлік сектор тарапынан және басқа да мемлекеттік емес шаруашылық жүргізу субъектілерінің қаржылық салымдарды үлкейту үшін қолданылады.

Шетелдік тәжірибені талдауда анықталғаны: ғылыми-инновациялық қызметті белсендіру үшін салықтық ынталандырудың негізгі түрі ретінде салықтық жеңілдіктер қарастырылады. Салық құрылымындағы элементке (салық салу

объектісі, салық базасы; салық ставкасы; салық кезеңі; салықты есептеу тәртібі, төлеу мерзімі) қарай, жеңілдік қайсын өзгертуге бағытталған, соған байланысты салықтық жеңілдіктер және салықтық несиелер деп бөлінеді. «Салық жеңілдігі» (tax allowance) түсінігі салық сомасын есептеуде салық базасынан толық немесе ішінара алып тастауға жататын соманы белгілеу үшін қолданылады. Ғылыми-зерттеу және конструкторлық жұмыстарға инвестиция құятын кәсіпорындар белгілі бір кезеңдегі оның ҒЗТҚЖ-на шығыстарына тең немесе артық көлемде салық салынатын табыыстан шегерім алады.

Ынталандырудың басқа түрі – «салықтық несие» (tax credit), кәсіпкерлік қызмет субъектісінің соңғы салықтық міндетемелерінен ҒЗТҚЖ-на кеткен шығыстарына пайыздық қатынастағы шегерімді білдіреді.

Әлемдегі бәсекеге қабілетті елдердің ҰИЖ үлгілері төменде келтірілген.

АҚШ-да ғылыми-техникалық саясатты жасау мен іске асыруды жүзеге асыратындар: АҚШ Президенті, Ұлттық ғылыми кеңес, жұмысшы органы – ғылыми-техникалық саясат бойынша Басқарма, оның басшысы ғылым бойынша Президент кеңесшісі. Саясатты жасауға Ғылым академиясы қатысады. Ол АҚШ-да қоғамдық ұйым дәрежесінде құрылған. Сонымен қатар инновациялық қызметті мемлекеттік реттеу органдарына НАСА (Ұлттық ғарыш агенттігі), Стандарттардың ұлттық бюросы, Қорғаныс министрлігі, Өндірістік зерттеудің ұлттық орталығы, Денсаулық сақтау ұлттық институты, Ғылымды дамытуға әрекеттестіктің Америкалық ассоциациясы.

АҚШ-тың инновациялық жүйесінің өзіне тән ерекшелігі инновациялық инфрақұрылымның түрлі формаларының бар болуы: технологиялық парктер (technology parks), зерттеу парктері (research parks) және ғылыми парктер (science parks). Технопарк – ғылыми зерттеулер нәтижелерін, ғылыми идеяларды нақты тауарлар мен қызметтерге айналдыру жұмыстарын коммерцияландыруға септігін тигізуге бағытталған институттар жүйесі. Америкалық технопаркнің өзегі университет немесе мемлекеттік зерттеу орталығы, олардың негізінде еншілес инновациялық компаниялар құрылады [1].

Алғашқы технопарк АҚШ-та 1950 жылдардың басында Стэнфорд университетінің (Калифорния штаты) индустриалдық паркі негізінде пайда болған және Кремний (Силикон) алқабы деген атау алған болатын. Қазіргі кезде – бұл елдегі ең үлкен, жоғары технологиялар саласында 250 мыңнан астам жұмыс орнын беретін

технологиялық компаниялардың ең көп саны бар технопарк. Бүгінгі таңда АҚШ-тың Кремний алқабы және Бостон (Массачусетс штаты) сияқты аймақтарында елдің инновациялық компанияларының жартысы шоғырланған. АҚШ-ғы инновациялық қызметі қаржыландыру жеке компаниялардың жоғары үлесімен, венчурлық қорлардың (2010 жылы – 1183 венчурлық қор жалпы капиталы 176,7 млрд. АҚШ. долл.) тарамдалған желісімен, сонымен қатар мемлекеттік қаржыландырумен сипатталады. Қаржылық жоспарлау және бақылау әдетте соңғы өнімді алуға бағытталған.

АҚШ-та көптеген дамыған елдердегі сияқты, жеке кәсіпорындар инновацияның негізгі көзі болып табылады. Олар зерттеу жұмыстарын қаржыландыруда негізгі рөлді ойнайды.

Экономикалық ынтымақтастық және даму бойынша Ұйымның (ЭЫДҰ) ҰИЖ-ні бағалау бойынша әдіснамасын қолдана отырып, ғылым мен технология дамуының көрсеткіштерін 4 негізгі топқа бөлуге болады: ҒЗТКЖ-ға шығыстар; білімге инвестиция (мемлекеттік және жеке білім, бағдарламалық қамсыздандыру); зерттеушілер; патенттер, АҚШ инновациялық жүйе басқа елдерді ҰИЖ-і ішінен жетекші орын алады деген қорытынды шығаруға болады. Жалпы алғанда, АҚШ-ның технологиялық көшбасшылыққа жетуі келесідей факторлардың өзара ықпалдас-тығы нәтижесінде пайда болды:

- жеке университеттер мен мемлекеттік лабораториялардың іргетастық зерттеулерін қаржылық қолдау;

- интеллектуалдық меншік объектілеріне құқықты беру саласындағы заңнама, ол жаңа технологиялардың коммерциялануына септігін тигізді;

- білім беру және іргетастық және қолданбалы ғылым, өндіріс және нарық арасындағы мықты байланыстың болуы;

- шағын ғылым сыйымдылығы мол кәсіпорындарды құрудың оңайлығы;

- ұйымдардың өзгерістеріне бейімделетін жоғары өзгермелілік;

- өзгермелі еңбек нарығы, жоғары білімді, кәсіби менеджерлердің болуы;

- қаржы нарығы тарапынан тәуекел мен инновацияларға дайын болу.

Соңғы мәліметтері бойынша, ҒЗТКЖ-ға АҚШ шығыстары сатып алу қабілетінің паритеті бойынша 401 576,5 млн. АҚШ долларын құраған, ол елдің ЖІӨ-нің 2,88% құрайды. ҒЗТКЖ-ға шығыстар бойынша көшбасшы үштікке АҚШ-тан бөлек, Қытай және Жапония жатады.

АҚШ-ты қазіргі кезде қызмет етіп тұрған өндіріс жүйесі және технологияларды беруді ХХ ғасырдың 80-жылдарының басында қабылданған заңнамалық актілер қалыптастырды. Жаңа заңнама инновациялық қызметті ынталандыруға, жеке зерттеушілер мен ұйымдардың ғылыми қызметтерінің нәтижесін коммерциялық қолдануды жетелдетуге бағытталған. Дәл осы АҚШ-та кезінде ҒЗТКЖ-ға шығыстардың өсуі бір уақытта бюджеттік қаражаттарға істелген жұмыстарды қолданудың тиімділігі төмендеуі мәселесі пайда болды. «Шағын бизнесте инновациялық қызметтің дамуы туралы» заңының аясында (The Small Business Innovation Development Act of 1982) мемлекеттік бюджеттен қаржыландырылатын және жеке сектордың негізінде инновациялық экономиканың дамуын ынталандырушы ұлттық бағдарламалардың бірқатары жасалынды. Бай-Доул (Bayh-Dole Act) заңы федералдық үкіметпен қаржыландырылатын зерттеулерді орындау кезінде жасалған өнертапқыштықтарға меншік құқығын ғылыми-зерттеу ұйымдарына, кәсіпкерлерге берді. Стивенсон-Уайдлер (Stevenson-Wydler Technology Innovation Act) технологиялық инновациялар туралы заңы мемлекеттік лабораториялар және жеке кәсіпорындардың біріккен ғылыми зерттеулері процесінде жасалған өнертапқыштықтарға меншік құқығын беруді анықтады. Технологиялар трансферті саласындағы жаңа заңдарды қабылдау ЖОО-на және ұлттық лабораторияларға патенттерге меншік құқығын беріп, федералды бюджеттен қаржыландырылатын зерттеулер нәтижелерін коммерцияландыруды ынталандырды. Егер бұрында елде коммерцияланған мемлекеттік патенттер үлесі 5%-дан аспаса, жаңа заңнаманы қолданудың басында өнертапқыштықтардың үштен бір бөлігі іске асырылған. Лицензияланған өнімдерді сатудан бюджетке түскен салықтық түсімдер 5 млрд. АҚШ долларын құрады.

Келесі кезеңдерде үкімет интеллектуалдық меншік құқығын ҒЗТКЖ орындаушыларына береді – университеттерге, зерттеу ұйымдарына, жеке фирмаларға.

АҚШ-қа инновациялық қызметті мемлекеттік қолдаудың тікелей әдістеріне кіреді:

- іргетастық зерттеулерді қаржыландыру;
- интеллектуалдық меншікті, авторлық құқықты және сауда белгілерін және осы құқықтарды қорғауға маманданған соттар жүйесін қорғау;
- техникалық стандарттарды қабылдау;
- шағын бизнесті қолдау мақсатымен өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы саласында білім мен тәжірибені тарату қызметі;
- өнімге мемлекеттік тапсырыс.

АҚШ үкіметі инновациялық кәсіпкерлікті қолдаудың бірқатар бағдарламаларын жасады: «Шағын бизнесте инновациялық зерттеулер» (The Small Business Innovation Research – SBIR), «Шағын бизнестің технологиялар трансферті» (The Small Business Technology Transfer – STTR), «Жоғары технологиялар бағдарламасы» (the Advanced Technology Program) [9].

АҚШ-та инновациялық қызметті мемлекеттік қолдаудың жанама әдістері кең таралған. Жекелей алғанда, ол есептелген салық

төлеміне жеңілдік түріндегі салық несиелері, сонымен қатар салықтық амортизация аясында амортизациялық аударымдардың арнайы режимі. Салықтық жеңілдіктердің екі түрі бар – көлемдік және өсімдік. Көлемдік жеңілдік шығыстар көлеміне пропорционалды түрде салықтық жеңілдік береді. АҚШ-та ҒЗТКЖ-ға шығыстар 100% компанияның салық салына-тын табысынан шегеріледі. Дәл осындай тәжірибе Канадада, Ұлыбританияда, Италияда қолданылады (кесте 1).

1-кесте – Корпорациялар үшін ҒЗТКЖ саласында салықтық жеңілдіктер

	Көлемдік	Өсімдік	Аралас
Салық несиелері (R&D credits), табысқа есептелген салықты төмендетеді	Канада, Италия, Оңтүстік Корея, Нидерланды	Франция, Жапония, Мексика, АҚШ	Португалия, Испания
Салықтық есептен шығарулар (R&D allowances), табысқа есептелген салық үшін базаны кемітеді	Дания, Ұлыбритания	Норвегия, Бельгия	Австралия, Австрия, Венгрия
Ескерту – [7] көзі бойынша құрастырылған			

Өсімдік салық жеңілдігі компанияның базалық жылға қатысты зерттеулерге шығыстарының кеткен өсіміне қарап немесе белгілі бір периодтағы орташа шамаға қарап есептеледі. Бұл жеңілдік зерттеулерге шығыстар кеткеннен кейін іске асады. АҚШ-та оның көлемі 20%-ды құрайды, алайда кейбір шектеулер бар. Өсімдік салық жеңілдігі ҒЗТКЖ-ның жаңа технологиялық процестер немесе өнімдерді жасауға бағытталған шығыстарына ғана қолданылады. Бұл жеңілдік өнімнің түрі немесе типін өзгерту, косметикалық немесе басқа да өзгерістерге жүрмейді.

Қазақстанда инновациялық қолдаудың әдістері мен құралдары белсенді қалыптасуды. Инновациялық жүйенің дамуының қазіргі кезеңінде инновациялық қызметті ынталандырудағы негізгі рөл мемлекетке тиесілі.

Қазақстандағы ҰИЖ даму механизмі басқа дамыған елдермен салыстырған келесідей дефектілері бар:

– аз көлемдегі іргетастық зерттеулерді тікелей қаржыландыру, әсіресе тәжірибелік-конструкторлық жобалар, нәтижесінде көптеген университеттер өздерінің өнертапқыштықтары мен лабораториялық үлгілерін өндіріс сатысына жеткізе алмай отыр;

– мәселені жанама реттеу әдістері жүйесінде формалды құрылған, іс жүзінде қызмет етпейтін

инновациялық инфрақұрылым бар, ол тәжірибелік-конструкторлық жобалардың кезеңін бітіруге және өнеркәсіппен байланысты іске асыруға көмектеспейді.

– инноватор-ұйымдар үшін жанама қолдау шараларының елеусіз шаралары, оның ішінде отандық инновациялық бизнес үшін ыңғайсыз салық несиелері, венчурлық несиелеу шаралары.

ҰИЖ дамуы әр ел үшін жеке түрде болады және қоғамдағы қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық қарым-қатынастармен анықталады. Алайда, ҰИЖ қалыптасу сатысында басқа елдерде өз тиімділігін дәлелдеген бөлек құралдар мен тәсілдер қолданылуы мүмкін.

Талдау көрсеткендей, көптеген инновациялық қолдаудың құралдары көп жерлері ұқсас болып келеді және елдердің белгілі бір тобымен тиімді қолданылады. Шетелде қолданылатын инновациялық қызметтік ынталандыру механизмдерінің кең спектрінің ортақ қасиеті бар, олардың арасынан келесідей механизмдерді ерекшелуге болады:

1. Инновациялық процесте мемлекеттің тікелей қатысуы механизмдері: жеңілдік ставкалары бойынша инновациялық компанияларды мемлекеттік несиелеу, экономиканың басым салаларында зерттеулердің мемлекеттік тапсырысын орналастыру, ғылыми зерттеулерді қаржыландыруға қатысу және т.б.

2. Жанама қатысу механизмдері: инновациялық белсенді кәсіпорындар үшін салықтық және басқа да жеңілдіктер жүйесі арқылы, олардың ішінде белсенді қолданылатындары:

ҒЗТҚЖ-на шығыстарды салық салынатын табыстан шегерім етіп алып тастау, салық несиелері, инновациялық инфрақұрылымды қалыптастыру және т.б.

Әдебиеттер

- 1 Иванова Н.И. Национальные инновационные системы // Вопросы экономики. – 2001. – № 7. – С. 59-71.
- 2 Направления повышения конкурентоспособности экономических субъектов в условиях интеграции России в систему мирохозяйственных связей/ под. ред. Береговских А.Н. – Новосибирск: Издательство СО РАН, 2008. – 529 с.
- 3 Amable B., Barre R., Boyer R. Les systemes d'innovation a l'ere de la globalization. – Paris: Economica, 1997. – 401 p.
- 4 Инновационное развитие: экономика, интеллектуальные ресурсы, управление знаниями / под ред. Б. З. Мильнера. – М.: ИНФРА-М, 2010. – 624 с.
- 5 Силуянова Е.В. Национальная инновационная система Беларуси: перспективы развития // Научные труды ДонТУ. Серия экономическая. – 2004. – №87. – С. 75-82.
- 6 Рогов С.М. Россия должна стать научной сверхдержавой // Вестник Российской академии наук. – 2010. – Т. 80, № 7. – С.579-590.
- 7 Шардин И.В. Разработка и реализация инновационной политики: опыт высокоразвитых стран // Мир человека. – 2008. – № 3. – С. 3-14.
- 8 Мельникова И. Н. Стимулирование научно-инновационной деятельности: мировой опыт // Журнал международного права и международных отношений. – 2010. – №3. – С.89-93.
- 9 Science and Engineering Indicators 2012. – Arlington VA: National Science Board (National Science Foundation), 2012. – 589 p.
- 10 National venture capital association yearbook 2011. – Thomson Reuters, 2011. – 114p.

References

- 1 Ivanova N.I. Nacional'nye innovacionnye sistemy // Voprosy jekonomiki. – 2001. – № 7. – С. 59-71.
- 2 Napravlenija povyshenija konkurentosposobnosti jekonomicheskikh sub#ektov v uslovijah integracii Rossii v sistemu mirohozjajstvennyh svjazej/ pod. red. Beregovskih A.N. – Novosibirsk: Izdatel'stvo SO RAN, 2008. – 529 s.
- 3 Amable B., Barre R., Boyer R. Les systemes d'innovation a l'ere de la globalization. Paris: Economica, 1997. – 401 p.
- 4 Innovacionnoe razvitie: jekonomika, intellektual'nye resursy, upravlenie znanijami / pod red. B. Z. Mil'nera. – М.: INFRA-М, 2010. – 624 s.
- 5 Silujanova E.V. Nacional'naja innovacionnaja sistema Belarusi: perspektivy razvitija // Nauchnye trudy DonTU. Serija jekonomicheskaja. – 2004. – №87. – S. 75-82.
- 6 Rogov S.M. Rossija dolzhna stat' nauchnoj sverhderzhavoj // Vestnik Rossijskoj akademii nauk. – 2010. – Т. 80, № 7. – S.579-590.
- 7 Shardin I.V. Razrabotka i realizacija innovacionnoj politiki: opyt vysokorazvityh stran // Mir cheloveka. – 2008. – № 3. – S. 3-14.
- 8 Mel'nikova I. N. Stimulirovanie nauchno-innovacionnoj dejatel'nosti: mirovoj opyt // Zhurnal mezhdunarodnogo prava i mezhdunarodnyh otnoshenij. – 2010. – №3. – S.89-93.
- 9 Science and Engineering Indicators 2012. – Arlington VA: National Science Board (National Science Foundation), 2012. – 589 p.
- 10 National venture capital association yearbook 2011. – Thomson Reuters, 2011. – 114p.